

Rok 1945 v globálním kontextu

Ve dnech 18.–20. listopadu 2025 uspořádal Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR) v Lichtenštejnském paláci na Malé Straně mezinárodní vědeckou konferenci k 80. výročí konce druhé světové války nazvanou Rok 1945 v globálním kontextu. Historici z Evropy i Spojených států amerických přednášeli o nejrůznějších aspektech zlomového roku – o konci druhé světové války na jedné straně a o rozšíření komunistické totality do mnoha zemí na straně druhé. Jeden z účastníků konference, historik ÚSTR a spisovatel Petr Placák napsal při té příležitosti esej, ve které připomíná důsledky nedostatečné reflexe mýtu „osvobození Rudou armádou“.

Zleva Iga Raczyńska, zástupkyně ředitele European Network Remembrance and Solidarity, Robert Řehák, zvláštní zmocněnec pro záležitosti holokaustu, mezináboženský dialog a svobodu vyznání, Kamil Nedvědícký, odborný garant konference a 1. náměstek Ústavu pro studium totalitních režimů, a Petr Blažek, ředitel Muzea paměti XX. století (foto: ÚSTR, Jindřich Mynařík)

I když byla konference historická, diskutovala se na ní témata, které jsou žhavou přítomností. V Kremlu sedí moc, která se nejen nikdy nevyrovnala se zločinnou minulostí SSSR, ale naopak ji znovu oživuje stejně jako imperiální tradice carského Ruska. Konference ale byla rovněž aktuální i v tom, že

k probíhající agresi Ruské federace proti svému sousedovi Ukrajině jsme přispěli i my naší nedostatečnou reflexí charakteru druhé světové války, jejích výsledků a naší neschopnosti postavit komunismus do jedné řady s nacismem.

Dodnes tak přijímáme stalinský Sovětský svaz coby spojence v boji

Evropy proti německému nacismu a dosud jsme v zajetí komunistické *antifašistické* propagandy, s kterou bolševici už od začátku 20. let minulého století mátlí veřejnost, aby ji mohli lépe ovládnout.

Nacisté a komunisté ale nebyli nepřátelé. Byla to dvě konkurenční hnutí v závodu o to, čím vize zničení stávajícího světa a vzniku zcela nové společnosti se ukáže být životaschopnější – zda její rudá, či hnědá varianta. S konkurencí přitom bylo možno spolupracovat stejně jako s ní bojovat na život a na smrt podle momentální situace a potřeby.

Základním propagandistickým nástrojem tohoto sovětsko-nacistického spříseženství v boji i spolupráci proti Evropě bylo to, že totalitní hnutí si strašením tím druhým vzájemně vypomáhala politicky se legitimizovat a etablovat ve většinové společnosti, kterou hodlala zotročit. Sovětský svaz v zápase s třetí říší nebojoval za svobodu a rovnost svéprávných národů, ale proti nim. Svým vítězstvím nad nacisty v roce 1945 jen legitimizoval zotročení národů střední a východní Evropy, jak si to dohodli Stalin s Hitlerem už v srpnu 1939, stejně jako pokračoval v decimování národů SSSR, díky kterým dokázal hitlerovské Německo porazit, včetně Rusů samotných (statisíce rudoarmějců skončily po druhé světové válce v Gulagu a Kreml ve stejné době vyvážel ze strategických důvodů do zahraničí vlaky obilí, zatímco v centrálních oblastech Ruska pomřelo hladu půldruhého milionu lidí).

Komunisté se stavěli do pozice ochránců a mluvčích sociálně znevýhodněných tříd pomocí „revoluční demokracie“ proti *fašismu* (kapitalismu,

Velvyslankyně Kosovské republiky J. E. Albesjana Iberhysaj Kapitaj v hovoru s bývalým americkým kongresmanem Donem Ritterem a členem Rady ÚSTR Martinem Paloušem (foto: ÚSTR, Jindřich Mynařík)

imperialismu), zatímco nacistický *antikomunismus* (antimarxismus) měl nacionální socialisty představit jako ochránce společnosti před rozkladným (žido)bolševismem, který chtěl rozvrátit německé národní a sociální tradice a pořádky, stejně jako oslabit a zničit německý průmysl. Nacistický *antikomunismus* stejně jako komunistický *antifašismus* byly přitom ze stejného těsta: byly to strategie v boji proti společnému nepříteli – liberální společnosti.

Obě hnutí, která si několik let před válkou intenzivně nadávala, tak uzavřela v srpnu 1939 pakt, společně napadla Polsko („ošklivého zplozence“ Versailleské smlouvy) a rozpoutala druhou světovou válku. Když pak Hitler oslněný svým postupem na Západě (s všestrannou pomocí SSSR) na svého dosavadního spojence zaútočil, podle řady indicií v tom svého oponenta Stalina ale jen předešel, a spolupráce přešla v boj na život a na smrt, byla to zase jen válka mezi dvěma konkurenčními gangy o „čtvrt“ – o to, kdo ovládne Evropu.

V ROCE 1945 VÁLKA NESKONČILA

Když byla hnědá konkurence se zásadní pomocí Spojenců v roce 1945 poražena, cíl nacisticko-sovětské války zůstal stejný: dobytí a zotročení Evropy až k Atlantiku. Na to ale SSSR neměl v roce 1945 sílu. Cíle mělo být tedy dosaženo postupnými kroky: kombinací velmocenské politiky, nátlaku, vydírání, subverze, (dez)informační války, které byly doplněny – když se situace jevila, že by se věci mohly vymknout kontrole – přímými vojenskými akcemi.

Druhá světová válka neskončila v květnu 1945 – ve východní polovině Evropy, která se dostala pod sovětský protektorát, trvala dál: přečkala rok 1945, zamrzla ve studené válce, oživila roku 1956 útokem na Maďarsko, v roce 1968 okupací Československa a přečkala i rozpad SSSR. Útok postsovětského Ruska, které znovu vzývá Stalinovu éru a oživuje imperialismus kdysi přejatý bolševiky z carského Ruska, na sousední Ukrajinu se děje opět v duchu onoho sovětsko-nacistického

spříseženství proti svobodné Evropě, kdy Kreml označuje napadený stát za fašistický (nacistický).

Kdykoli chtěl Kreml někoho diskvalifikovat, aby na něj mohl zaútočit, označil ho za fašistu (nacistu). Dělal to už ve dvacátých letech, když za fašisty označoval všechny, kdo stáli mimo bolševické řady, na prvním místě socialisty (tzv. sociál-fašisty), stejně jako ty, kdo měli za to, že Stalin zrazuje ideály revoluce – největší *fašisté* tak byli během Velkého teroru Trockij a spol. Kreml za *fašistické* označoval i všechny demokratické země předtím, než strategii *třída proti třídě* nahradila v polovině třicátých let strategie *lidové fronty*, kdy se *fašisty* stali výhradně němečtí nacionální socialisté, zatímco z dosavadních *fašistů* se stali spojenci, což pak v srpnu 1939 už jen stvrdila *fronta totalitní* – pakt bolševiků s nacionálními socialisty proti *imperialním fašistickým* demokraciím.

Tato propaganda pak byla ve více méně pravidelných intervalech podpořena tanky, děly a kulomety. Stejně jako nacistické Německo obsadilo v březnu 1938 Rakousko, kde německy mluvící obyvatelstvo vítalo návrat do velkoněmecké říše, Putinovo Rusko v únoru a březnu 2014 obsadilo Krym, kde Velkorusy pro změnu vítalo rusky mluvící obyvatelstvo. Podobně jako 1. října 1938 napochodoval Wehrmacht do československého pohraničí, aby tam „chránil“ německy mluvící obyvatelstvo před českým *terorem*, okupovali Rusové od roku 2014 ukrajinské pohraničí, aby „chránili“ tamní rusky mluvící obyvatelstvo před *terorem* Kyjeva.

Stejně jako Hitler v roce 1938 tvrdil, že nechce nic jiného než mír a zajištění bezpečnosti Německé říše obklopené ze všech stran nepřáteli, kteří se ji snaží

napadnout, a Beneš byl nacisty označován za největšího válečného štváče, Putinovu Rusku jde „jen“ o zajištění bezpečnosti Ruska před rozpínavostí válekychtivého Západu.

V ZAJETÍ PROPAGANDY

Ano, většina z nás chápe, že to je propaganda. Ona je ale jen součástí oné bolševicko-nacistické propagandy, které jsme se dodnes – navzdory všem zkušenostem – nebyli s to zbavit. „Osvobozenému“ Československu, které stálo v táboře Spojenců, anektoval SSSR Podkarpatskou Rus, jako kdyby šlo o poražený, nepřátelský stát, a statisíce československých občanů vystavil de facto genocidě. Kreml decimoval rusínské elity, desetitisíce Rusínů, ty, kteří měli nějaké vzdělání nebo zastávali funkci v Mašarykově první republice, poslal do Gulagu, zrušil rusínské školy, zakázal rusínský jazyk, stejně jako rusínské (řeckokatolické) náboženství – Rusíni měli jako národ zmizet z povrchu zemského. My však v zajetí výše uvedené propagandy dodnes vyznáváme, že Rudá armáda v květnu 1945 Československo osvobodila!

A v duchu bolševické propagandy máme i sklon dívat se na Ukrajince jako na potenciální nacisty. A co když je to naopak? To, že jsme v květnu 1945 vítali Rudou armádu jako osvoboditelku, je pochopitelné. Nepochopitelné je, že tak činíme i dnes zcela mimo to, co všechno o tom víme – a také mimo jakákoli hodnotová, kulturní či jen lidská měřítká. Na obdobnou situaci, kdy v roce 1941 Ukrajinci vítali nacistický Wehrmacht jako osvoboditele, se ovšem díváme přísně kriticky.

Přitom květen 1945 ve srovnání s červnem 1941 ve všech ohledech prohrává. Nacisté v roce 1941 měli za sebou nesrovnatelně méně lidských obětí než bolševici v roce

Historik Petr Placák a 1. náměstek ředitele ÚSTR Kamil Nedvědický (foto: ÚSTR, Jindřich Mynařík)

1945 (v letech 1937–1938 bylo ve třetí říši popraveno 267 osob, zatímco ve stejnou dobu bylo v SSSR popraveno na 700 000 nevinných lidí, včetně stovek Čechů, kteří předtím uvěřili tomu, že jedou do SSSR budovat ráj na zemi). Společnost v Protektorátu Čechy a Moravy – pomineme-li holocaust, který ale probíhal mimo jeho území – zažila jen pouhý zlomek děsivého a hrůzného teroru, kterým byla ze strany bolševické vlády po dlouhá leta vystavena Ukrajina, kde bolševici utýrali, umučili a popravili miliony lidí.

Dnes ale názor, že by nacisté Ukrajinu v roce 1941 osvobodili, nezastává ani hrstka tamních neonacistů. Ale to, že Československo osvobodila v květnu od krve milionů nevinných lidí Rudá armáda (ta získala první „ostruhy“ tím, že v občanské válce proti neposlušným vesničanům nasadila děla a letadla...), zločinná armáda zločinného státu, je dodnes zcela legitimní součástí veřejného diskurzu, učí se to na školách, píše se o tom v médiích a čeští politici ještě nedávno jezdili oslavovat 9. květen do Moskvy coby prota-

gonisté sovětsko-nacistického spříseženství proti Evropě.

Spoluvinu na tom, že bolševický *antifašismus* v Evropě nejen straší dodnes, ale znovu jej imperiální Putinovo Rusko používá k obhajobě své agrese proti okolním národům a státům, nemá ovšem jen postkomunistická společnost, která dodnes nedokázala svou minulost reflektovat. Svůj díl viny na tom má i Západ. Ve studené válce zamrzlý konflikt – stav, kdy si Západ zbavený nacistického nebezpečí mohl svobodně cestovat, konzumovat, obchodovat, zatímco východní polovina Evropy zůstala trčet v nacisticko-sovětském paktu, ve kterém si kdysi nacisté s komunisty Evropu rozdělili mezi sebou, přičemž bolševikům připadla její východní polovina – Západu po desetiletí do jisté míry bezpochyby vyhovoval. Zvláště když bezpečnost západní Evropy jistily Spojené státy.

SPISOVATELÉ A HISTORICI

Ať už Západ, nebo Východ, dodnes jsme se nenaučili nacismus a komunismus číst. Máme stále tendenci

Jeden panel konference byl věnován i roku 1945 ve filmu a literatuře. Na snímku zleva spisovatelka Alice Horáčková, herec Ondřej Vetchý, 1. náměstek ředitele ÚSTR Kamil Nedvědický a režisér Jan Svěrák. (foto: ÚSTR, Jindřich Mynařík)

totalitní hnutí odvozovat a vykládat ze sociální či nacionální perspektivy, jako kdyby šlo o extremisty v řádu našich věcí. Komunisté a nacisté ale stáli mimo jakýkoli řád. *Proletariát* stejně jako *národ* nebo *buržoazie* – to vše bylo pouhé „haraburdí“ starého světa, který měl být vyvrácen i s kořeny – byly jen prostředky, které měly být spotřebovány k uskutečnění jejich titánských cílů.

Není divu, že to byli především spisovatelé či myslitelé, kteří byli s to nahlédnout charakter totalitních hnutí, aniž k tomu potřebovali zkušenost druhé světové války, stejně jako hory dokumentů a správně zvolenou metodologii. Často platnějším nástrojem pro pochopení „zla“, které se v Evropě rozbujelo spolu se „demokratizováním“ války, a zatažením obrovských mas lidí do nesmyslného válečného konfliktu dosud nevidaných rozměrů, ve kterém přestala platit dosavadní pravidla, byly (jsou) – vedle schopnosti nahlížet pod povrch věcí (lidí, společnosti)

– empatie a intuice. Při procesu s Georgi Dimitrovem po požáru říšského sněmu na počátku nacistické éry si nositel Nobelovy ceny za literaturu Thomas Mann poznamenal do deníku: „Jsem v pokušení vidět smysl procesu v objasnění blízkosti, příbuznosti, ba až totožnosti národního socialismu a komunismu. Jeho „výsledek“ dovede nenávidět a nesmyslné destruktivní běsnění jednoho proti druhému ad absurdum, kam se ve skutečnosti nepotřebují dostat. Jsou to bratrsky rozdílné projevy jedné a té samé historické reality, toho samého politického světa, ještě neoddělitelnější než kapitalismus a marxismus, a symbolické výbuchy jako požár budovy říšského sněmu, co pocítíme, když to už neuvidíme, jsou jejich společným dílem.“

Ano, tak to je. Potíž je v tom, že my – ač „bohatší“ o zkušenost druhé světové války a všeho toho, co následovalo – to dodnes nevidíme. Dodnes máme sklon omezovat výklad komunismu a nacismu – dvojčat, jejichž matkou byla první světová

válka – na represii, která ale nebyla jejich specifíkem. Nerozlišujeme diktaturu, která je podle Éliea Halévya pouze přechodným stadiem, reakcí na krizovou situaci, od tyranie (totality), která podobnou perspektivu postrádá: je soběstačná a odmítá brát do úvahy jiný cíl. Jinými slovy je extrémně revoluční, protože není ničím omezená – vše je podřízeno jedinému cíli, kterým je sama sebe neustále překračující moc, vytržená z historie a všech kulturních, politických, náboženských pout a tradic – moc, o které ani její protagonisté nevědí, kam je samotné zavede.

Pojmy, jako je *fašismus*, *antifašismus*, *komunismus*, *antikomunismus*, jsme dosud nedokázali očistit od nánosu jejich totalitní instrumentalizace. Francouzský historik François Furet to napsal přesně:

„Ze sovětského hlediska se antifašismus let 1941–1945 neliší od antifašismu let 1935–1939. Je to nástroj propagandy [...]. V zemích jako Itálie a Francie, kde existovaly silné komunistické strany, se trvalá náhoda demokratické ideje tímto antifašismem stala jakýmsi posledním, už posmrtným Hitlerovým příspěvkem ke lžím a iluzím doby. Tato náhoda byla tak hluboká, že je ještě dnes hlavní překážkou k dějinnému porozumění 20. století v Evropě.“

Mezioborová konference Rok 1945 v globálním kontextu měla ambici tuto překážku dějinného porozumění 20. století vystavit kritickému pohledu z různých stran a úhlů, v detailech i celku zasazenému do kontextu evropských novodobých dějin. Dokud nebude symbol rudé hvězdy postaven na roveň hákovému kříži, bude nad námi neustále viset hrozba sovětsko-nacistického spříseženství proti Evropě, v pozmeněných kulisách a s aktualizovanými hesly.

Petr Placák